

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім.М.П.ДРАГОМАНОВА

На прелех рукопису

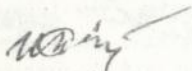
ВУЛЬКЕНКО Діна Іванівна

ФОРМУВАННЯ САМОКОНТРОЛЮ
У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

13.00.03 - спеціальна педагогіка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1994

дисертація в рукописі.

Робота виконана в Київському державному педагогічному
інституті ім. М.П. Драгоменова

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент
ТУРЧИНСЬКА Валентина Євгенівна

Офіційні опоненти - доктор психологічних наук, старший
науковий співробітник
БЕХ Іван Дмитрович

кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник
ПЛОХІЙ Зоя Павлівна

Провідне установа Інститут психології АН України

Захист відбудеться " 7 " червня 1994р.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.33.02 в
Українському державному педагогічному університеті
ім. М.П. Драгоменова /252030, м. Київ, вул. Парогова, 9 /

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці
Українського державного педагогічного університету
ім. М.П. Драгоменова

Автореферат розісланий " 4 " травня 1994р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради *С.П.* СИНЬОВА Є.П.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Актуальність дослідження . Успіх навчання і виховання розумово відсталих дітей в значній мірі залежить від ранньої корекції їх інтелектуального дефекту і особистості в цілому. В дошкільному віці закладається фундамент психічного становлення особистості, її активних чинників, в зв'язку з чим особливої значущості небуває проблема формування самостійності та доцільності дій дитини щодо діяльності, яку вона виконує. Свідоме оволодіння дошкільником різними видами діяльності передбачає сформованість певного рівня саморегуляції, функцією якої є самоконтроль. Одним із показників сформованості саморегуляції дитини дошкільного віку вважається наявність певного рівня самоконтролю в компонентному складі будь-якого виду діяльності.

На думку вчених / Н.Т.Бінь, А.М.Богун, М.М.Борисевичський, О.І.Бугрименко, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін та інші / саме в дошкільному віці є найбільші резервні можливості щодо засвоєння дій самоконтролю шляхом передавання через допоміжні стимули / гру, уявлення, почуття / функцій управління та контролю від дорослого до дитини. Дитина навчається "періживати предмети чужого досвіду з показниками власного" /Л.С.Виготський/, фіксувати та виправляти на основі виробленої програми коректування наявні помилки, тим самим удосконалюючи свою діяльність. Доведено, що самоконтроль забезпечує не тільки якісне виконання діяльності в цілому, а й сприяє розвитку й удосконаленню психічних функцій дитини, волевових і емоційних процесів.

У цьому зв'язку процес формування самоконтролю виступає одним із дієвих засобів корекційної роботи, спрямованої на підвищення пізнавальних можливостей розумово відсталих дітей.

Проблема самоконтролю знайшла певне відображення в спеціальних дослідженнях з олігофренопедагогіки / І.Д.Бех, В.І.Бондар, Г.М.Духишев, М.Ф.Гнезділов, С.Д.Максименко, Г.М.Мерсіанова, С.Л.Мірський, Б.І.Шинський /, які свідчать про те, що у розумово відсталих школярів дії самоконтролю спонтанно не виникають, а потребують цілеспрямованого формування. Встановлено, що учні допоміжної школи відчують суттєві труднощі в процесі виконання завдання, з одного боку, через відсутність операційних навичок контролю, з іншого - у зв'язку з недостатністю уявлень про сутність перевіркової діяльності в цілому. Крім того, у розумово відсталих дітей відмічається несформованість відповідних мотивів самоконтролю.

Однак, незважаючи на актуальність, проблема ранньої корекції, спеціального формування самоконтролю у розумово відсталих дітей дошкільного віку не стала предметом спеціальних досліджень і не знайшла достатнього вирішення в спеціальній психології та педагогіці.

Так, зокрема, відсутні дані, які розкривали б різні сформованості самоконтролю у розумово відсталих дошкільників, специфіку здійснення ними перевірочних дій. Потребують спеціального визначення, розробки, наукового обґрунтування психолого-педагогічної умови, змісту та форми корекційної роботи, спрямовані на забезпечення достатнього рівня розвитку самоконтролю у такої категорії дітей.

Усе це свідчить про об'єктивну необхідність даного дослідження і визначає його актуальність.

Мета дослідження полягала в аналізі можливостей та визначенні психолого-педагогічних передумов самоконтролю у розумово відсталих дошкільників.

Об'єкт дослідження - процес формування самоконтролю у розумово відсталих дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження - визначення та експериментальне обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку дія самоконтролю у розумово відсталих дошкільного віку.

Гіпотезою дослідження було припущення відносно того, що оволодіння розумово відсталими дошкільниками діями самоконтролю буде відбуватися значно продуктивніше, якщо в системі корекційно-виховної роботи з таким контингентом дітей буде забезпечена реалізація наступних психолого-педагогічних умов:

- послідовне передача на основі урахування динаміки прояву самоконтролю в онтогенезі функції контролю від педагога до розумово відсталої дитини шляхом виділення і поступового розширення дитини "зон компетентності" для самостійного контролю за власною діяльністю та поведінкою;
- формування у розумово відсталих дошкільників відповідних мотивів та уявлень про сутність та необхідність дія самоконтролю шляхом виключення їх в спеціально розроблені ситуації;
- переорієнтація дітей з контролю за результатом виконання завдання на контроль за способом дії;

- формуванню операційного компоненту контрольної дії повинне передувати спеціальне корекційне робота, спрямована на усвідомлення розумово відсталими дошкільниками функції зразка як засобу самоконтролю та оволодіння конкретними змінами користуватися ним.

Завдання дослідження:

1. Визначити та проаналізувати стан розробленості проблеми формування самоконтролю в теорії та практиці спеціального навчання та виховання розумово відсталих дітей дошкільного віку.

2. Встановити особливості спонтанного прояву контрольної дії у розумово відсталих дітей дошкільного віку в умовах використання ними зразка як засобу самоконтролю.

3. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність визначених психолого-педагогічних умов формування самоконтролю у розумово відсталих дошкільників.

Зміст визначених завдань обумовив необхідність комплексного психолого-педагогічного дослідження у віковому аспекті.

Методологічною основою дослідження було вчення про закономірності та рушійні сили психічного розвитку дитини /Д. С. Виготський, О. В. Зепоржець, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, Д. Б. Ельконін та інші/, концепція планомірного формування діяльності /П. Я. Гальперін/. Визначення змісту та загальної стратегії корекції самоконтролю у розумово відсталих дітей дошкільного віку здійснювалось на основі врахування основних принципів корекції: "нормативності розвитку", "корекції зверху вниз" і системності розвитку психічної діяльності.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувалася комплекс взаємопов'язаних методів: теоретичний аналіз науково-літературних джерел з нейрофізіології, загальної, спеціальної, вікової психології та педагогіки, окремих методик, в яких висвітлювалася проблема самоконтролю; спостереження за корекційно-виховними процесом у спеціальному дошкільному закладі для розумово відсталих дітей; опитування педагогів; індивідуальний і груповий констатувчий і формульчий експерименти; узагальнення та систематизація одержаних даних на основі кількісного та якісного аналізу результатів дослідження.

Наукове новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що вперше на основі врахування психофізіологічного механізму самоконтролю експериментально визначено специфічні особли-

вості та вікову динаміку розвитку контрольних дій у розумово відсталих дошкільників; розроблено критерії, показники та різні сформованості самоконтролю у даній категорії дошкільників; виявлено психолого-педагогічні умови, які забезпечують ефективність корекційної роботи з такими дітьми по формуванню дій самоконтролю.

Матеріали дослідження сприятимуть подальшій розробці складної комплексної проблеми - корекції вед саморегуляції у розумово відсталих дітей.

Практичне значення дослідження. Матеріали дослідження, зокрема критерії та різні сформованості самоконтролю, можуть бути використані як діагностичні показники при психолого-педагогічному вивченні розумово відсталої дитини педагогічними працівниками спеціальних дошкільних установ, для удосконалення змісту та форми корекційно-виховної роботи в даних установах; при визначенні педагогічної стратегії забезпечення наступності в роботі дитячого садка і допоміжної школи по формуванню у дітей самоконтролю. Включення здобутих фактів в зміст спеціальних вузівських курсів "Психологія розумово відсталої дитини", "Спеціальна методика дошкільного виховання" сприятиме подальшому поглибленню професійної підготовки студентів дефектологічних факультетів.

Апробація роботи. Матеріали дисертації обговорювалися на X Всесоюзній науково-практичній конференції з дефектології /Москва, 1990р./; про результати дослідження доповідалося на наукових конференціях в Українському державному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова /1988-1994рр./; на I-й Українській науковій конференції з питань дефектології /1993р./. Дані дослідження використовувалися при читанні лекцій з курсу "Спеціальна методика виховання розумово відсталих дошкільників", при проведенні лабораторного практикуму з спеціальної психології на дефектологічному факультеті Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Основні методичні рекомендації наукового дослідження впроваджені в практику роботи спеціальних дитячих закладів для дітей з розладами розумового та мовного розвитку м.Бердичева, Кам'янець-Подільського, Києва.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів та списку використаної літератури.

Загальний обсяг дисертації становить 160 сторінок машинописного тексту, ілюстрованого 12 таблицями, діаграмою, графіком.

Організація дослідження.

Експериментальною базою дослідження слугували Київська спеціальна дитяча установа №569 для розумово відсталих дітей та дошкільне відділення Бердичевської допоміжної школи-інтернату для дітей-сиріт з розумовою відсталістю. В проведенні експерименту приймали участь діти з діагнозом "олігофренія ступеня слабкості" віком від 4 до 8 років кількості 120 осіб.

На захист вносяться такі голошення:

1. Можливість опанування розумово відсталими дошкільниками самоконтролем як новим предметом їх діяльності.

2. Ефективність визначених корекційно спрямованих умов формування дій самоперевірки у розумово відсталих дошкільників і, зокрема, оволодіння ними функцією зривка як засобу самоконтролю.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначається мета, об'єкт, предмет та гіпотеза дослідження, формулюються його завдання, наукове новизна та практичне значення.

В першому розділі - "Проблема формування самоконтролю в теорії та практиці вивчення та виховання розумово відсталих дітей" - розкриваються теоретичні аспекти досліджуваної проблеми, аналізуються положення вітчизняних та зарубіжних вчених, які розглядали поняття "самоконтроль" в загальній та спеціальній педагогіці і психології. На основі узагальнення результатів їх досліджень розглядаються найбільш ефективні шляхи формування самоконтролю у розумово відсталих дошкільників.

В дисертації вказується, що проблема самоконтролю досліджувався вченими в різних аспектах: і як самостійне, і, виходячи з того, що самоконтроль є необхідним компонентом будь-якої діяльності в контексті розв'язання інших проблем.

В дослідженнях, присвячених проблемі самоконтролю /Л.І.Берцафаї, П.Я.Гельперін, А.Б.Ігельсон, С.Л.Кабильницька, А.К.Сердюк

П.Р.Чемате та інші/ розглядаються закономірності становлення в онтогенезі різних видів самоконтролю, особливості його функціонування в діяльності, взаємозв'язок з самосвідомістю та саморегуляцією. Вказується, що, завдяки самоконтролю, психічна активність особистості відповідає певній програмі діяльності /Т.І.Гаванова, Г.Г.Козельов, Н.І.Кушнінов, Г.А.Собієва, У.В.Ульєнкова, В.В.Чебишева/.

Питання реалізації самоконтролю на основі врахування фізіологічного механізму регуляції дія та поведінки людини, названого "функціональною системою" /П.К.Анохін, Н.О.Барнштейн/, висвітлювалися в роботах М.Д.Боринського, Л.О.Зелорюжця, Н.Д.Левітова, А.С.Линди, Г.С.Никифорова та інших. Зокрема, ними визначені умови формування дія самоконтролю, найважливішими серед яких є організація взаємоконтролю, насиченість педагогічного процесу ситуаціями, які потребують оцінювання дія перевірки, одночасне формування мотиваційного та операційного компонентів контрольної діяльності.

В дефектологічній літературі /Г.Б.Дуальєв, С.Д.Ширський, В.І.Піський, У.В.Ульєнкова та інші/ підкреслюється негативний вплив ведучого дефекту інтелекту на розвиток самоконтролю, в зв'язку з чим оволодіння зномальними дітьми вмінням заздалегідь планувати діяльність, простежити хід її виконання, оцінити результат є важливим утворенням корекції їх загального розвитку й сприяє тому, що діяльність дитини стає більш свідомою та самостійною. Спеціальними дослідженнями В.І.Бондаря, С.Д.Максименка було встановлено найбільш специфічні особливості самоконтролю розумово відсталих учнів. Це неспроможність співвіднести свої дії з певними завданнями, відсутність прагнень досягнути строго визначених результатів, вузькість контрольних оглядів виробу, недостатня кількість пауз констатуючого контролю, його несвоєчасність. Особливого значення в контексті наведеного дослідження набуває ствердження І.Д.Баха щодо необхідності такої організації діяльності розумово відсталих школярів, яке б забезпечувало виконання способу дії в мету їх діяльності.

Реалізація як мотиваційного, так і операційного компонентів самоконтролю у розумово відсталих дітей суттєво ускладнюється однією з регулюючої функцій мовлення /В.І.Лубовський, А.Р.Дурія, В.Г.Петрова/. Грубі порушення всіх форм словесної регуляції особ-

ливо різко проявляється у розумово відсталих дітей дошкільного віку, що суттєво позначається на оволодінні ними діями самоконтролю.

В першому розділі висвітлено також результати вивчення стану роботи спеціальних дитячих садків по формуванню у розумово відсталих дітей самоконтролю. Зокрема було здійснено аналіз діяльності педагогів з погляду з'ясування рівня сформованості у них уявлень про сутність та володіння методичними прийомами щодо навчання розумово відсталих дошкільників контрольними діями. Визначалася наявність в структурі занять вчителів-дефектологів і вихователів спеціальних закладів, спрямованих на формування у дітей перевірочних дій, аналізувалися форми й способи стимуляції спонтанного впливу самоконтролю у розумово відсталих дошкільників.

Аналіз зібраних фактів показав, що переважне більшість із опитуваних педагогів-дефектологів і вихователів /70%/ мають досить чіткі та правильні уявлення про сутність самоконтролю, значення формування його у дітей, проявляють зацікавленість у прискоренні розробки методів і прийомів навчання цієї дії розумово відсталих дошкільників, готовність застосовувати їх на практиці. Разом з тим в організації педагогами самостійної контрольної діяльності дітей є суттєві недоліки. Так, наприклад, педагоги рідко використовують реальні ситуації, які виникають в процесі повсякденного життя з метою формування контрольних дій. Ще рідше створюють спеціальні ситуації, які передбачають контроль власних дій і вчинків з боку дитини.

Причини слабкої організації самостійної контрольної діяльності розумово відсталих дітей полягає, на наш погляд, у відсутності чітких критеріїв, що власне повинен контролювати педагог, який працює з дошкільниками з вадями інтелекту, на які основні моменти їх діяльності та поведінки він повинен звертати увагу, які факти фіксувати, які помилки виправляти самому, а на які лише вказати дитині з тим, щоб вона виправила самостійно. Передовий досвід педагогів спеціальних дитячих закладів свідчить про те, що при спеціально організованій корекційній роботі можливості розумово відсталих дітей щодо оволодіння дією самоконтролю суттєво розширюються.

В другому розділі - "Особливості самоконтролю розумово відсталих дітей 4-7-річного віку" - викладаються завдання, методика,

хід і результати констатуючого експерименту, який був проведений в спеціальних дошкільних закладах м. Києва й м. Бердичева з розумово відсталими дітьми 4-7-річного віку в кількості 120 осіб.

Головною метою констатуючого експерименту було виявлення особливостей здійснення контрольних дій розумово відсталими дошкільниками різних вікових груп.

Дослідження було спрямовано на розв'язання таких завдань: визначення рівня сформованості самоконтролю розумово відсталих дошкільників; вияв особливостей виконання контрольних дій розумово відсталими дошкільниками в умовах неясності опори на зразок, представлений в матеріальній та матеріалізованій формах.

Методика констатуючого експерименту включала три серії завдань, які зрештою мали вікові особливості дітей і виконувались індивідуально. Перша серія була найбільш складною для дітей, бо передбачала самостійне виконання і перевірку завдань і тим самим, на нашу думку, забезпечувало одержання об'єктивних даних стосовно спонтанного рівня сформованості дій самоконтролю у дошкільників різних вікових груп.

На основі аналізу виконання завдань першої серії були визначені чотири /від нижчого до вищого/ рівні сформованості самоконтролю у розумово відсталих дошкільників: нульовий, екувальний, передумовний та достатній. Відповідно до них обстежувані діти розподілились на 4 групи, про що свідчать дані, наведені в таблиці №1.

Таблиця 1.

Розподіл розумово відсталих дітей різних вікових груп за рівнем сформованості дій самоконтролю /в %/

Рівні	Вік дітей			
	4 роки	5 років	6 років	7 років
нульовий	20%	17%	17%	14%
еквально	70%	63%	61%	57%
передумовний	10%	20%	22%	29%
достатній	0%	0%	0%	0%

До нульового рівня сформованості дії самоконтролю були віднесені діти, які характеризувались відсутністю прагнень до здійснення контрольних операцій. По ходу виконання завдання вони припускали велику кількість помилок, не помічаючи їх, продовжували виконувати завдання, внаслідок чого результат роботи не відповідав зразку. Як видно з таблиці №1, процент дітей з таким рівнем досить значний в усіх вікових групах, не зважаючи на те, що ці діти перебувають в спеціальному дитячому закладі, де є свідчальними недостатньої корекційної роботи.

Переважно більшість дітей, які брали участь в експерименті, можна віднести до актуального рівня, їм характерна наявність загального орієнтування на контроль за своєю діяльністю. Вони в певній мірі усвідомлюють важливість і необхідність перевірки. Одних відносять II при цьому в основному до функції дорослого. Прояв потреби в контролі дорослого, в його оцінці та допомозі гальмує формування свідомості власних контрольних дій.

Передумовний рівень сформованості дії характеризує певну кількість дітей усіх вікових груп, що свідчить про наявність у них потенційних можливостей щодо оволодіння перевірочними діями. Ці діти в процесі виконання завдань фіксували помилки або недоліки, робили спроби їх виправити, але не досягали позитивних результатів у зв'язку з невмінням утримати в пам'яті зразок і використати його як засіб контролю, відсутністю звички та навичок способів виправлення.

Достатній рівень сформованості самоконтролю у розумово відсталих дошколянок виявлено не було. В структурі самоконтролю цього рівня найбільш повно представлені його мотиваційний і операційний компоненти. Тому, в подальшому, при формуванні дії самоконтролю цей рівень використовувався як етапний.

Друге і третє серії експерименту виявили специфічні особливості використання розумово відсталими дітьми зразку як засобу самоперевірки, нерівномірність оволодіння ними різними видами самоконтролю та фактори, що спричиняють виділені недоліки.

Зокрема, зафіксована певна кількість звертень дітей до зразка, несформованість операцій звіряння /примірювання/, відсутність проявів таких видів самоконтролю, як випереджувачий, поточний та суттєва недосконалість підсумкового.

Проведене констатуваче дослідження забезпечило аргументацію необхідності та практичної можливості корекційної роботи по формуванню у розумово відсталих дошколянок

самоконтролю, що сприяє визначенню її основних напрямків.

В третьому розділі - "Психолого-педагогічні умови формування самоконтролю у розумово відсталих дошкільників 6-7 років" - розкривається зміст та результати дослідного навчання. Його метою була перевірка доцільності і ефективності забезпечення формування у розумово відсталих дітей дія самоконтролю при таких психолого-педагогічних умовах:

- спеціальна організація всієї життєдіяльності дитини в дитячому садку з метою поступової передачі функції контролю від дорослого до дитини;
- включення в систему корекційних занять, які проводяться за програмою дитячого закладу, спеціально розроблених завдань, вправ, ситуацій, спрямованих на формування у дітей уявлень про сутність самоконтролю, його необхідність, зацікавленості і потреби в виконанні контрольних дій;
- визначення як спеціального напрямку корекційної роботи формування операційного компонента контрольної дії на оснрві усвідомлення розумово відсталими дітьми функції зразка як засобу самоконтролю.

При розробці змісту та методики експерименту принципового значення надавалось забезпеченню спеціальними корекційними засобами усвідомлення розумово відсталими дошкільниками самого факту необхідності застосування дій перевірки в будь-якій ситуації та оволодіння ними функцією зразка як первинного і найбільш доступного засобу перевірки. Такий підхід зумовлений тим, що за умов нашого дослідження контроль виступає для дітей як новий самостійний предмет діяльності і в зв'язку з ним потребує достатнього ступеня усвідомлення та опанування. Практичне оволодіння функцією зразка повинне включати роботу по формуванню звички користуватися як зразком-еталоном результату діяльності, так і зразком-еталоном способу перевірки. Крім того, враховуючи низький рівень пізнавальної активності дітей, недостатню мотивацію їх діяльності, виникає необхідність в створенні так званих ситуацій "примусової активності" /Д.М.Узнадзе/, в яких дитині змушена систематично контролювати власні дії способом, що виклає дорослий. Така форма активності є передумовою майбутньої діяльності, самостійності та усвідомленості перевіркою діяльності.

Експериментальне дослідження передбачало два етапи, кожен з яких включав по три серії завдань. Перші дві серії носили навчальний

характер, третя /контрольна/ - передбачала визначення ефективності проведеного навчання.

На першому етапі експериментальне навчання здійснювалось в таких напрямках: розширення уявлень дітей про сутність та значення контролю в житті людини; формування мотивів самоперевірки. Поряд з цим було передбачено проведення спеціальної роботи, спрямованої на засвоєння дітьми основних слів, словосполучень, якими оперують в контрольній діяльності /"помилка", "перевірка", "недоліки", "прослідкувати за діями /поведінкою"/, "порівняти зі зразком", "виправити помилки" тощо/.

Забезпечення усвідомлення розумом відставними дошкільниками необхідності застосування самоконтролю досягалось шляхом організації спостережень дітей в елементарних ситуаціях побутового характеру з включенням або відсутністю компонента самоконтролю; обговорення змісту ситуації з метою визначення об'єкту контролю та з'ясування важливості його застосування; стимуляції мовленнєвої діяльності дітей; використання етюдів, в яких діти відображали певні контрольні дії.

Крім спеціальних корекційних занять, які передбачались методикою дослідження, вихователями згідно певних рекомендацій проводилась додаткова робота по включенні компонентів самоперевірки в повсякденну діяльність дітей.

При розробці та моделюванні ситуації забезпечувалось широке використання різноманітних прийомів, завдяки яким досягалось найбільш повне емоційно-суттєве сприйняття змісту цих ситуацій. Відбір об'єктів для ситуацій враховував певні уявлення і досвід дітей.

Другим етапом дослідження передбачалось оволодіння розумом відставними дітьми функцією зразку як засобу перевірки, що досягалося шляхом виконання спеціальних завдань і вправ, в яких зразок виступав і еталоном результату, і еталоном способу дії та був представлений в різних формах /матеріальній, матеріалізований, зовнішньомовний/. Корекційне спрямованість змісту завдань і вправ посилювалась завдяки застосуванню таких прийомів, як квочна, підкреслена демонстрація невдачі "розриву" між еталоном і результатом, досягнутим дитиною; об'єктивізація імпулсивних дій дитини; коментування процесу перевірки; моделювання ситуації "спеціально припущеної помилки"; різноманітних ігрових прийомів.

Основним показником при аналізі результатів було звернення ди-

тини до з'язку з метою використання його для перевірки власної роботи.

Результати проведеного формульного експерименту в цілому підтвердили доцільність гіпотетично визначеної системи корекційної роботи, спрямованої на формування у розумово відсталих дошкільників перевірочних дій.

Зокрема, у більшості дітей, які були охоплені спеціальним навчанням, відбулася певне переорієнтація позиції з "мене перевіряє дорослий" на "перевіряю себе сам". Дошкільники почали помічати помилки в діях інших і частково власних. Така тенденція визначилась у 71% шестирічних і 86% семирічних дітей.

Важливим свідченням збагачення уявлень дітей про самоконтроль та розвитку мотивів його здійснення є те, що майже всі діти усвідомлювали, що в процесі виконання завдань у них можуть бути помилки, і тому є потреба здійснення самоперевірки. Звідки цьому вони могли з певною допомогою дорослого правильно мотивувати перевірочні дії, формулюючи відповідні висловлювання. Цьому зв'язку слід зазначити ефективність застосування різних прийомів стимуляції мовленнєвого супроводження дитиною самоперевірки.

Наведені факти вказують на те, що визначені нами корекційні засоби забезпечують ефективність підготовки дітей до оволодіння операційним компонентом перевірочної діяльності на основі усвідомлення ними контрольної функції з'язку, про що свідчать дані, представлені в таблиці №2.

Таблиця 2.

Результати оволодіння перевірочними діями розумово відсталими дошкільниками /в %/

Кількість дітей	Вік дітей	Звернення до з'язку як засобу контролю		Знаходження помилок		Виконання операцій зіставлення		Пояснення причин помилок	
		до навч.	після	до навч.	після	до навч.	після	до навч.	після
14	6	14,2	64,2	28,5	57,1	35,7	78,5	0	21,4
26	7	23,2	76,9	26,9	69,2	38,4	84,6	0	26,9

Дані таблиці вказують на те, що усвідомлення розумово відсталими дошкільниками основного призначення зразка як засобу перевірки сприяло вдосконаленню операції самоконтролю. Так, більшість дітей на всіх етапах виконання завдання неодноразово зверталась до зразка з метою перевірки, знаходячи помилки, виконувала операції зіставлення, робила спроби аналізувати причини виникнення помилок та недоліків в роботі. В цьому зв'язку слід відзначити, що виконання контрольних дій розумово відсталими дошкільниками більш доступно на основі матеріальної та зовнішньомовної форми зразка. Поряд з цим одночасно помітилась позитивна тенденція щодо застосування дітьми зразків-способів перевірки. Найбільш доступним серед передбачених нашою методикою виявився послідовний спосіб контролю, його використовувало 68% дітей від тих, що брали участь в навчанні.

Узагальнені результати дослідження показують, що застосовані нами корекційні засоби підготовки дітей до оволодіння операційним компонентом перевіркою діяльності в комплексі з спеціальним навчанням їх використовувати зразок для перевірки результату діяльності /спочатку - чужої, потім - власної/ забезпечують формування певного рівня самоконтролю у розумово відсталих дітей.

Так, порівнюючи з даними констатуючого дослідження, збільшилась кількість дітей, які досягли передумовного рівня сформованості самоконтролю: з 22% до 57% у 6-річних дітей та з 29% до 70% - у 7-річних.

Разом з тим слід зазначити, що достатнього рівня сформованості самоконтролю не досягнув ніхто з дітей. На нашу думку, цей факт є свідченням того, що, по-перше, корекційну роботу в цьому напрямку слід починати раніше - тоді мають намітитися і позитивні тенденції в наближенні до достатнього рівня. По-друге, цілком вірогідно, що, внаслідок низьких потенційних можливостей досягти даного рівня розумово відсталі діти до кінця дошкільного віку не зможуть.

Тому формування перевірочних дій у розумово відсталих дошкільників доцільно розглядати як пропедевтичний етап в загальній системі роботи по корекції самоконтролю.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

І. Проведене дослідження виявило низький рівень спонтанного розвитку перевірочних дій у розумово відсталих дошкільників різних вікових груп та визначило причини такого стану. Зокрема, не пе-

робоченість в змісті корекційно-виховної роботи спеціальних дошкільних установ розвитку у дітей дії самоконтроль як спеціального завдання; відсутність науково обґрунтованих методичних розробок, які забезпечували б послідовну і цілеспрямовану діяльність педагогів з цього напрямку.

2. Враховуючи обмежені потенційні можливості розумово відсталих дітей стосовно розвитку у них саморегуляції, визначено за цільне розглядати роботу по формуванню самоконтролю у дошкільників лише в якості створення певних психолого-педагогічних передумов щодо оволодіння ними цієї складної діяльності.

3. На основі експерименту розкрито і підтверджено ефективність в корекційному відношенні спеціальних умов формування перевірочних дій у розумово відсталих дошкільників. Найважливішими серед них є:

- послідовна передача на основі урахування динаміки прояву самоконтролю в онтогенезі функції контролю від педагога до розумово відсталої дитини;
- формування розумово відсталих дошкільників відповідних мотивів та уявлень про сутність та необхідність дії самоконтролю шляхом включення їх в спеціально розроблені ситуації;
- перерієнтація дітей з контролю за результатом виконання завдання на контроль за способом дії;
- формуванню операційного компоненту контрольної дії повинні передувати спеціальна корекційна робота, спрямована на усвідомлення розумово відсталими дошкільниками функції зрешче як засобу самоконтролю та оволодіння конкретними уміннями користуватися ним.

4. Визначено зміст роботи та найбільш ефективні прийоми, які забезпечують формування у розумово відсталих дітей уявлень про перевірочну діяльність, її сутність і значимість та опанування функцією зрешче як засобу самоперевірки.

5. Дане дослідження у зв'язку з складністю, недостатньою розробкою і недослідженістю проблеми самоконтролю кваліфікується ними як перша спроба висвітлення окремих її питань стосовно розумово відсталих дошкільників. Його результати дають можливість визначити найбільш важливі, на нашу думку, аспекти подальшої розробки даної проблеми. Так, предметом самостійних досліджень може бути розробка змісту та системи методичної роботи по формуванню мотиваційного компо-

ненту самоконтролю у докільників на всіх роках виховання в дитячій установі; розробка діагностичних методик на основі визначення рівня сформованості дії самоконтролю у розумово відсталих дітей; система роботи з зразком на заняттях з докільниками різних вікових груп та інше.

За матеріалами дисертації опубліковані такі роботи:

1. Дослідження самоконтролю у розумово відсталих докільників 4-7 років // Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя / Тези доповідей і повідомлень міжвузівської науково-практичної конференції. - Київ, 1992. - С. 308-309.

2. Як засіб самоконтролю у розумово відсталих докільників // Наукові записки / Матеріали науково-звітної конференції викладачів УДПУ ім. М. П. Драгоманова за 1992р. - Київ, 1993. - С. 217-218.

3. Шляхи формування самоконтролю у розумово відсталих докільників 6-7 років // Проблеми розвитку психології - педагогічної науки у науково-технічній творчості молоді. - Переяслав-Хмельницький, 1992. - С. 59-60.

ЛІБ ім. В. Стефаника
АН України

454670

AB 30.029

AB 30.029